

ירושלים בתורה (ד) /

הר המוריה והעקדה (חלק א)

(יז) כי בך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו:
(יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי:
(יט) וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע:

א. מעשה העקדה –

רמז למקדש העתידי במקום

במובנים רבים מאוד פרשת העקדה הינה המקום הראשון בתורה (לאפוקי הרמזים בתיאור גן העדן) שנזכרת בו מהותו העתידי של המקדש, בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים":

- בראש ובראשונה: עצם הציווי להקריב עולה במקום שישמש בעתיד כמקום ההקרבה הבלעדי.
- הבחירה הא-לוהית במקום – "אשר אמר אליך". מובן שלא היה נגרע דבר ממסירות הנפש של אברהם לו העלה את יצחק לעולה באזור באר שבע, ובכל זאת הוא נצטווה ללכת למקום מסוים ביותר, שאותו בחר ה'.
- זהו המזבח הראשון בהר המוריה שהתורה מספרת עליו. חז"ל, ובעקבותיהם הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ב ה"ב), יודעים לספר כי במקום הזה הקריבו את קרבנותיהם גם אדם הראשון, קין והבל ונח – מסורת המדגישה את היות המקום מקום נבחר להקרבת הקרבנות.¹
- התגלותו של נושא היראה במעשה העקדה קשורה באופן מהותי להר המוריה ולמצוות מורא מקדש, כפי שראינו בהרחבה בשיעור הקודם.
- ההתגלות הא-לוהית של המלאך במקום זה דווקא רומזת לסגולתו ולייחודו.
- העלאת האיל תחת יצחק הינה דגם לקרבנות בכלל: הקרבת בעלי חיים במקום החוטא עצמו.
- לשון התורה "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" רומזת בבירור לעלייה עתידית לרגל אל המקום הזה, כמבואר בתורה: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' א-להיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות

בשיעור זה ברצוננו לגעת בכמה סוגיות הקושרות את מעשה העקדה להר המוריה דווקא ובמשמעותו של קשר זה לדורות. בחלק א של השיעור נעסוק בפרשת העקדה כרמז למקדש העתידי שיקום בהר המוריה ונשווה אותה לשתני פרשות נוספות שבהן מתגלה מקומו של מקדש. חלק ב יעסוק בהיבטים נוספים של הנושא.

לשם הנוחות נביא תחילה את פרשת העקדה (בראשית כ"ב, א-ט) במלואה (הציטוטים בהמשך יהיו ללא הפניות):

- (א) ויהי אחר הדברים האלה והא-להים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני:
- (ב) ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך:
- (ג) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו הא-להים:
- (ד) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק:
- (ה) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם:
- (ו) ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו:
- (ז) ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השם לעלה:
- (ח) ויאמר אברהם א-להים יראה לו השם לעלה בני וילכו שניהם יחדו:
- (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו הא-להים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים:
- (י) וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו:
- (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני:
- (יב) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני:
- (יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו:
- (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה:

(טו) ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים:
(טז) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך:

1 התורה עצמה אינה מספרת כלל כי אדם הראשון הקריב קרבן; בפרשת קין והבל אין התייחסות למקום ההקרבה; ובאשר לנח, פשטי הכתובים מורים כי הקריב בהרי אררט.

ההקבלות ואת הניגודים וננסה להבין את משמעותם. אך קודם לכן, הבה נראה את פרשת המפקד (מובאת כאן מדה"א כ"א – כ"ב, א):

- (א) ויעמד שטן על ישראל ויסת את דויד למנות את ישראל:
(ב) ויאמר דויד אל יואב ואל שרי העם לכו ספרו את ישראל מבאר שבע ועד דן והביאו אלי ואדעה את מספרם:
(ג) ויאמר יואב יוסף ה' על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל:
(ד) ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל ויבא ירושלם:
(ה) ויתן יואב את מספר מפקד העם אל דויד ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב:
(ו) ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב:
(ז) וירע בעיני הא-להים על הדבר הזה ויך את ישראל:
(ח) ויאמר דויד אל הא-להים חטאתי מאד אשר עשיתי את הדבר הזה ועתה העבר נא את עוון עבדך כי נסכלתי מאד:
(ט) וידבר ה' אל גד חזה דויד לאמר:
(י) לך ודברת אל דויד לאמר כה אמר ה' שלוש אני נטה עליך בחר לך אחת מהנה ואעשה לך:
(יא) ויבא גד אל דויד ויאמר לו כה אמר ה' קבל לך:
(יב) אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויבך למשגת ואם שלשת ימים חרב ה' ודָבַר בארץ ומלאך ה' משחית בכל גבול ישראל ועתה ראה מה אשיב את שלחי דבר:
(יג) ויאמר דויד אל גד צר לי מאד אֶפְלָה נא ביד ה' כי רבים רחמיו מאד וביד אדם אל אפל:
(יד) ויתן ה' דבר בישראל ויפל מירשאל שבעים אלף איש:
(טו) וישלח הא-להים מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה ה' וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך ה' עמד עם גרן ארנן היבוסי:
(טז) וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם ויפל דויד והזקנים מכִּסִּים בשקים על פניהם:
(יז) ויאמר דויד אל הא-להים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרַע הרעותי ואלה הצאן מה עשו ה' א-להי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה:
(יח) ומלאך ה' אמר אל גד לאמר לדויד כי יעלה דויד להקים מזבח לה' בגרן ארנן היבסי:
(יט) ויעל דויד בדבר גד אשר דָּבַר בשם ה':
(כ) וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש חטים:
(כא) ויבא דויד עד ארנן ויבט ארנן וירא את דויד ויצא מן הגרן וישתחו לדויד אפים ארצה:

ובחג הסכות ולא יראה את פני ה' ריקם" (דברים ט"ז, טז; וראה גם שמות כ"ג, יז; ל"ד, כג).²

יסודות הלכתיים רבים קשורים במעשה העקדה, ונזכיר כמה מהם:³

- הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ב ה"א) מזהה את מקום המזבח, שהוא "מכוון ביותר", כמקום מזבח העקדה.
- המקדש והתפילה בו מכוונים לרוח מערב, שבה קודש הקודשים, ולדעת הרמב"ם (מורה הנבוכים ח"ג פרק מה) דבר זה נקבע כבר על ידי אברהם, בקדשו את הר המוריה בזמן העקדה.⁴
- במקדש היו עוקדים את טלה התמיד "יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם" (תמיד לא ע"ב).
- העצים הראויים להקרבה ואופן סידור עצי המערכה נלמדים גם כן מהעקדה. על הפסוק "ויבקע עצי עלה" כותב מדרש הגדול "עצים הראויין לעולה", ואת עריכת העצים בעקדה (פסוק ט) הוא משווה לעריכת העצים על המזבח: "כתיב הכא 'ויערך' וכתיב להלן 'וערכו עצים על האש' (ויקרא א', ז)".

נוכל אפוא לסכם כי העקדה מהווה תשתית למקדש הן בהיבטים הרוחניים הן בהיבטים ההלכתיים המעשיים.

ב. ההקבלה בין מעשה העקדה להתגלות בגורן ארוונה היבסי

קיימת הקבלה ברורה ומקיפה בין מעשה העקדה לבין פרשת המפקד וההתגלות שבאה בעקבותיה בגורן ארוונה (הוא ארנן) היבוסי, המתוארת בשמ"ב כ"ד ובדה"א כ"א. נבחן את

2 ספורנו מפרש את המילים "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" כך: "המקום שבו ישראל אומרים ביום כתיבת התורה שבהר ה' יראה, כאשר יגלה אותו הא-ל יתברך, כאמרו 'והיה המקום אשר יבחר' (דברים י"ב, יא), וזה היה בימי דוד, אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה". לפי פירוש, "היום" היינו: יום כתיבת התורה.

שאלה מעניינת בהקשר זה היא עד כמה ידע אברהם בעצמו שמקום זה יישמש בפועל כמקום המקדש. שאלה זו תלויה בהבנת המילים "ה' יראה" ובהבנת המילה "היום". במדרש הגדול (בראשית כ"ב, יד ד"ה אשר אמר היום) מובאת דעה שאברהם אכן ידע זאת: "מגיד הכתוב שכבר ידע בו אברהם אבינו שהוא בית עבודה לדורות. וכן את מוצא שלא נעצרה מגפה מישראל בימי דוד אלא בזכות בית המקדש דכתיב 'וכהשחית ראה ה' וינחם' (דה"א כ"א, טו). מאי 'ראה'? ר' יוחנן אומר: בית המקדש ראה, שנאמר 'אשר יאמר היום בהר ה' יראה'".

3 הרחיב על כך הרב י' אריאל, מחזור המקדש לראש השנה, עמ' 52-53. כאן מובאת בקיצור נמרץ תמצית הדברים.

4 זוהי סוגיה רחבה ומעניינת, הראויה לשיעור בפני עצמו. נזכיר רק כי בסוגיה בבבא בתרא כה ע"א מובאים שני נימוקים לכך: א. שלא כעובדי עבודה זרה, המשתחווים מזרחה לשמש (ולפי זה אין חשיבות למערב דווקא, ומה שחשוב הוא רק להימנע מתפילה מזרחה); ב. נאמר (נחמיה ט', ו) "וצבא השמים לך משתחויים", כלומר, בעלותם במזרח משתחווים גרמי השמים לקב"ה – ונמצא אפוא ששכינתו במערב.

הרמב"ם (במורה הנבוכים שם) מזכיר סוגיה זו, אך הוא מדגיש ביותר את ייחודו של המערב דווקא – כניגוד לעבודה זרה: "וטעם הדבר לדעתי כיון שהיתה ההשקפה המפורסמת בעולם אז עבודת השמש ושהיא האלה, ואין ספק שהיו כל בני אדם פונים למזרח, ולפיכך פנה אברהם אבינו למערב בהר המוריה, כלומר במקדש, כדי שיהו אחוריו לשמש".

- ולהעלותו לעולה; דוד מוכן למסור את נפשו ואת נפש בית אביו.
- הצלת זרע אברהם וזרע דוד ובית אביו עם הקרבת התחליף על גבי המזבח: אצל אברהם – העלאת האיל; אצל דוד – העולות והשלמים.
- בשתי הפרשיות תופס עניין הזרע מקום מרכזי: אצל אברהם – ברכה לזרעו ולכל גויי הארץ בעקבות מעשהו; אצל דוד מנסה יואב למנוע את המפקד מחשש לפגיעה בעם, כפי שאכן קורה בפועל כעונש על המעשה.
- הברכה בסוף: אברהם נתברך "כי ברך אברך... והתברכו בזרעך כל גויי הארץ"; ודוד נתברך על ידי ארוונה "ה' א-להיך ירצך" (שמ"ב כ"ד, כג).
- הצטיידות בצורכי ההקרבה: אצל אברהם – לקיחת עצי העולה, אש ומאכלת; אצל דוד – הבקר לעולות והמוריגים לעצים והחטים למנחה.
- אברהם אוחד את המאכלת, המלאך אוחד חרב.
- הניסיון: ה' מנסה את אברהם, דוד מוסת למנות את ישראל.

בין שתי הפרשות יש הקבלות לשוניות רבות:

- לשונות ראייה (ראה לעיל)
- "וישלח אברהם את ידו" – "וישלח ידו המלאך"
- "ביום השלישי" – "שלושת ימים"
- "וישכם אברהם בבקר" – "ויקם דוד בבוקר"
- אזכור באר שבע בחזרת אברהם ובמפקד יואב
- אברהם מזכיר השתחויה בדבריו אל הנערים, ארוונה משתחויה לדוד
- העצים לעולה
- "וירא והנה איל... ויעלהו לעלה תחת בנו" – "ואני הוא אשר חטאתי ואשר הרעתי ואלה הצאן מה עשוי".

2. ההקבלות הניגודיות וההבדלים

<u>פרשת המפקד</u>	<u>פרשת העקדה</u>
הסתה	ניסיון
חטא המפקד	אין חטא ⁵
בעקבות נגיפת 70,000 איש מבקש דוד "תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה"	אברהם מוכן למסור את בנו
המלאך מונע את הפגיעה	המלאך הוא שמכה, והקב"ה אומר ביצחק
ל"ו "הרף ידך"	ברכה של ריבוי זרע
פגיעה בריבוי הזרע	

- (כב) ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח לה' בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם:
- (כג) ויאמר ארנן אל דויד קח לך ויעש אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות והמוריגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי:
- (כד) ויאמר המלך דויד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם:
- (כה) ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות:
- (כו) ויבן שם דויד מזבח לה' ויעל עלות ושלמים ויקרא אל ה' ויענהו באש מן השמים על מזבח העלה:
- (כז) ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה:
- (כח) בעת ההיא בראות דויד כי ענהו ה' בגרן ארנן היבوسی ויזבח שם:
- (כט) ומשכן ה' אשר עשה משה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון:
- (ל) ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש א-להים כי נבעת מפני חרב מלאך ה':
- (לא) ויאמר דויד זה הוא בית ה' הא-להים וזה מזבח לעלה לישראל:

1. ההקבלות

- בחירת מקום המשמש כמקום התגלות והשראת שכינה – הר המוריה.
- בניית מזבח במקום.
- הקב"ה הוא שבוחר במקום ומראה אותו לאדם: אצל אברהם – "על אחד ההרים אשר אמר אליך... וירא את המקום מרחק"; אצל דוד – גד הנביא הוא שמורה להקים את המזבח בגורן ארוונה היבوسی.
- הקרבן המקורי נמנע בעקבות מעורבות של מלאך: אצל אברהם קורא מלאך ה' "אל תשלח ידך אל הנער"; אצל דוד אומר ה' למלאך המשחית "רב, עתה הרף ידך".
- בשתי הפרשיות מופיעות שתי הנהגות א-לוהיות – בשם א-להים ובשם ה': הציווי על העקדה ניתן בשם א-להים, ואילו מי שמונע את אברהם מלשחוט את יצחק מכונה "מלאך ה'"; במפקד נשלח המלאך המשחית בשם א-להים, אך עצירתו מתוארת בשם ה' (והוא עצמו מכונה שם "מלאך ה'").
- הראייה (הן פיזית הן במובן של בחירת המקום) והיראה תופסות מקום משמעותי בשתי הפרשיות, ובפרט ההקבלה: וישא אברהם את עיניו וירא... עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה.
- וישא דויד את עיניו וירא... כי נבעת מפני חרב מלאך ה'.
- בשתי הפרשיות באים ההתגלות הא-לוהית וגילוי המקום בעקבות מסירות נפש: אברהם מוכן למסור את נפש בנו

5 למעט הבנת רשב"ם (בראשית כ"ב, א), שאברהם נענש בעקדה על כריתת הברית עם אבימלך.

ג. ההקבלה בין העקדה בהר המוריה להתגלות ליעקב בבית אל

התורה רומזת על הקשר התוכני בין שתי הפרשות⁷, והסיבה לכך ברורה: בשתי הפרשות תוכן ההתגלות הוא בעצם מקדש, אלא שאצל יעקב זהו המקום המקודש לאבות, ואילו אצל אברהם זהו המקום המקודש גם לבנים לדורות⁸. כרגיל, נראה תחילה את הפרשה עצמה (בראשית כ"ה, י-כב):

- (י) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה:
 (יא) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא:
 (יב) ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי א-להים עלים וירדים בו:
 (יג) והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' א-להי אברהם אביך וא-להי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך:
 (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך:
 (טו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך:
 (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי:
 (יז) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית א-להים וזה שער השמים:
 (יח) וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה:
 (יט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשונה:
 (כ) וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה א-להים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש:
 (כא) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לא-להים:
 (כב) והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית א-להים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

המקום מתגלה מכוח עמידה בניסיון ומסירות נפש	המקום מתגלה בעקבות המגפה ומסירות נפש
שלושת הימים הם משך ההליכה להר המוריה	שלושת הימים הם העונש לאחר המעשה
אברהם רואה את המקום מרחוק	דוד רואה את המקום לאחר העונש, בעמדו אצל הגורן
אברהם לא חיפש את המקום; הוא נצטווה ללכת לשם וראה אותו	דוד חיפש את המקום ומסר נפשו על כך, אך המקום נתגלה לו רק בעקבות המגפה

3. משמעות ההקבלות

משמעות ההקבלות היא בראש ובראשונה העיקרון "מעשה אבות סימן לבנים". אברהם אבינו גילה את המקום, והמקום נבחר על ידי הקב"ה בעקבות מסירות הנפש של אברהם. במעשיו הראה אברהם אבינו את הדרך לבניו הן במסירות הנפש הן בגילוי המקום. ואכן, מעשיו של דוד מקבילים למעשי אברהם הן בתוכנם (מסירות הנפש, בניין המזבח והקרבת האיל, ההתגלות הא-לוהית) הן בכך שבעקבותיהם נתגלו המקום ובחירתו.

בשתי הפרשיות התוצאה היא גילוי המקום: השראת שכינה, ובסופו של דבר – בניין המקדש. ההבדלים היסודיים ביניהן הם בדרך ההגעה למקום, בסיבות ובמגמות.

אברהם אבינו מתעלה בעקדה התעלות רוחנית אדירה, תוך ויתור לכאורה על הבטחה, על דרכו המוסרית ועל עולמו הרוחני ומתוך יראה ואהבה עליונות וענווה מוחלטת. בעקבות זאת נשבע לו ה' ומברך אותו בריבוי הזרע ובהצלחתו, ומכוח אלה – בברכת כל גויי הארץ.

לדוד, עם כל כיסופיו האדירים ועינויו למציאת מקום המקדש (כמתואר בתהילים קל"ב), מתגלה המקום דווקא בעקבות חטא המפקד (הגם שנבע מהסתה), ששורשו בגאווה שבשליטה על צבא גדול ועצום; רק מכוח המגפה הנוראה בעם (70,000 איש) מגיע דוד למוכנות גמורה למסירות נפש וביטול מוחלט שלו ושל שושלת בית אביו (דהיינו: של המשך מלכותו), וזוכה לגילוי המקום. בפרשה זו (כפרשות נוספות) מתגלה דוד כבעל תשובה שלמה, ומסירות הנפש, היראה והענווה שהביאו לגילוי המקום במקרה זה נובעות מתשובה גדולה ומקבלת אחריות בעקבות החטא (שלא כבאברהם, שגילה מידות אלו כבר מלכתחילה).

בשתי הפרשות מתגלה לבסוף מקום המקדש והשראת שכינה בעקבות מסירות נפש גמורה, יראה ואהבה וענווה. ההבדל הוא בגורם להופעתן של אותן מידות: האם היו כבר מתחילה, או שמא באו רק בעקבות נגף. ואפשר שכך הדברים גם לדורות: לגילוי המקום דרושה מסירות נפש, והמקום – בעזרת ה' יתגלה; אך מסירות הנפש יכולה לבוא מלכתחילה, מתוך הבנה שקרבת א-לוהים דורשת מסירות אינסופית, או ח"ו מכוח מחיר נורא של נגף – שבסופו של דבר יחייב אף הוא מסירות נפש⁶.

הנגף בא בגלל התרשלותו של העם בדרישת מקום המקדש. נרחיב על כך בע"ה בשיעור שיעסוק במפקד ובתוצאותיו.

7 חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה ועוד) מזהים (בדרכים שונות) את בית אל זו עם הר המוריה. אנו, על דרך הפשט, מזהים את ההתגלות ליעקב בלזו היא בית אל שבצפון נחלת בנימין (המזוהה במקום הנקרא כיום בורג' ביתין).

8 בחלק מן הדברים עסקנו בשיעורים על הדרך לירושלים. הקבלה זו היא חלק מהקבלה כללית יותר בין בית אל לירושלים, שעליה נרחיב בע"ה בשיעור על נחלת בנימין.

6 בספרו עוז מלך הקדיש הרב אריאל פרק להשוואה זו (עמ' 246-249). הבנה זו תואמת כמובן את תפיסת הרמב"ן, שלפיה (ולפי מדרש תהילים י"ז)

1. ההקבלות⁹

- קדושת המקום מתבררת בעקבות התגלות א-לוהית ישירה והופעת מלאכים.
- ההתגלות היא בשם א-להים ובשם ה' גם יחד.
- ברכת הזרע – ומכווח ברכת גויי הארץ וכל משפחות האדמה.
- בשתי הפרשיות עולה יסוד היראה בעקבות ההתגלות וכחלק ממנה.
- הדגשת המילה "מקום", הרומזת למשמעותם המיוחדת של הר המוריה ובית אל.
- קריאת שם למקום בעקבות ההתגלות: "ה' יראה", "בית אל".
- השכמה בבוקר.

2. ההבדלים

<u>פרשת העקדה</u>	<u>פרשת ההתגלות בבית אל</u>
הר המוריה	בית אל (ששמה לראשונה לוז)
"והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים"	"והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה "
מזבח	מצבה
איל לעולה	יציקת שמן
לאחר קריאת שם המקום באה הערת התורה "אשר יאמר היום בהר ה' יראה"	בעקבות קריאת שם המקום נודר יעקב: "...והאבן הזאת אשר שמת ימצבה יהיה בית א-להים "
גילוי המקום בא בעקבות ניסיון ייחודי עצום ומסירות נפש עילאית	גילוי המקום בא בדרכו של יעקב לאחר

3. משמעות ההקבלות וההבדלים

ההקבלה התוכנית העיקרית היא קדושתם של שני המקומות וההתגלות המיוחדת בהם. בשתי הפרשות עולים כל המאפיינים של מקדש (קדושת המקום וקריאתו בשם, התגלות, יסוד היראה, עבודה בעקבות ההתגלות). ההבדל העיקרי הוא זהות המקום¹⁰ וייעודו: בית אל, המקדש הטבעי של האבות, לעומת ירושלים – המקדש הבחירי של הבנים.

9 אנו נדגים כאן את ההקבלות וההבדלים על פי ההתגלות הראשונה בבית אל. ברם, יש לדעת כי קיימות הקבלות רבות גם בהתגלות השנייה ליעקב בבית אל, בשונו מחרן (בראשית ל"ה, א-טו): הוא מצטוו לבנות מזבח לא-ל הנראה אליו בברחו מפני עשו אחיו; ה' נראה אליו ומברך אותו בברכת הזרע והארץ; ויעקב מציב מצבה, נוסך עליה נסך ויוצק עליה שמן, וקורא את שם המקום בית אל.

10 ההבדל בין המקומות שב ועולה במשמעויות העתידיות שלהם: בית אל תשכון בגבול אפרים ובנימין, ובה עתיד להיות מוצב עגל; ואילו ירושלים תימצא בגבול בנימין ויהודה, ושם יבנה להבדיל בית המקדש.

בהקשר זה מעניין הניסוח השונה של ברכת הזרע: אצל אברהם "ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים", ואילו אצל יעקב – "כעפר הארץ". אצל אברהם בהר המוריה – המקום שעתיד להיות מקום השראת שכינה לעולם – מבטא דימוי הזרע את החיבור השלם בין שמים לארץ, מן הכוכבים ועד החול. אצל יעקב, במקדש האבות, מצטמצם הדימוי לעפר הארץ: לצד הגשמי והטבעי של עבודת ה', המופיע אצל האבות.

לאור זאת מובן מדוע בונה אברהם בהר המוריה מזבח, שיהיה דרך העבודה העיקרית של עם ישראל במקדש הקבוע, בעוד שיעקב לוקח את האבן ושם אותה מצבה – צורת עבודה טבעית יותר, האהובה על האבות אך אסורה על הבנים (דברים ט"ז, כג). גם בהקשר זה מבטא יעקב את המציאות הטבעית הראשונית והזמנית, בעוד שאברהם מבטא את המציאות הקבועה והנצחית.¹¹

הבדל זה מבטא גם את ההבדל בין אברהם ויעקב עצמם. בחינת בית אל תתגלה בתקופת האבות עצמם, שבה יתקיים במקום מקדש, ויעקב ישוב אליו (פרק ל"ה); ובהמשך היא תתגלה בגבול בנימין ואפרים, בני רחל – אשתו האהובה של יעקב (שראה ביוסף את בכורו ממשוכו, ונתן לו נחלה כפולה בארץ ישראל). הבחינה שרואה אברהם, לעומת זאת, תתגלה בשלמותה בירושלים בהר המוריה: במקום המחבר את יהודה ובנימין, את לאה ורחל.

סיכום

ראינו כי פרשת העקדה מהווה למעשה את האזכור הראשון בתורה למקדש, למקומו ולאופיו, וכי היא רומזת בתוכנה לשתי התגלויות עתידיות של מקום מקודש:

- ההתגלות ליעקב בבית אל, המבטאת את הבחינה הטבעית והזמנית של עבודת ה' על ידי האבות.
- ההתגלות לדוד בהר המוריה, המבטאת את הבחינה הבחירתית של עבודת ה' הקבועה של הבנים.¹²

 כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה
 עורך: בעז קלוש

 בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
 האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 דוא"ל: office@etzion.org.il

11 מעניין לבחון אם הבדל עקרוני זה מתבטא גם בסוגי הקרבן: איל לעולה לעומת יציקת שמן, הרומזת לנסכים. לרעיון זה יש תימוכין בדיני הקרבנות לדורות, שאז מופיעים הנסכים כנלווים לעיקר עבודת הקרבנות, ואכמ"ל.

12 יש בדברינו כאן השלמת מה והרחבה לשיעורים על הדרך לירושלים.